

ספרים

צו עיקול

„צו עיקול“ הוא שם הולם למחברת שיריו של משה דור. צירוף-מלים זה מעלה בנו כמו מאליו אסוציאציות של כשל, מרירות, חוסר-אונים, עמידה ריקה וכעוטה מול כוחות אלמוניים, רשמיים וקרים, אדישים ועוינים, שהתוקף בידם והדין תמיד, תמיד עממם, או לפחות על צדם; אולי גם מתבקש מכאן דימוי של ציפיה-לישועה ממקום אחר. ואכן, אלו הן ההרגשות הבוקעות — בכוח רב או מועט — מפלל חרוזיו של משה דור.

מחברתו של דור, יותר משנוכל למצוא בה ענין אמנותי-אסתטי נמצא בה ענין מבחינה פסיכו-חברתית, לצורך העמידה על תהליכים נפשיים שרישומם ניכר בדור מסוים של צעירים ובני-נוער בארצנו. עם כל המוטיב בציות האישיות הברורות בקצת מן השירים, עם כל רמזי היומרה לייחוד ולייעוד אישיים, בין כזכרון-מך-העבר ובין כהשלכה-לעתיד-לבוא, הרי לפנינו, בראש-ראשונה, תעודה בעלת משמעות חברתית, עדות. ובצד התכנים השיריים, הרי גם האופי הצורני, זה סגנון-הדיבור המיושב, המשרדי-כמעט, הטבוע כאן בהרבה והרבה שורות, מלמד כמדומה שלכך התכוון המחבר במודע. אפילו שר, אגב, שאפילו שם-המשפחה שבחר זה האיש משה להתקרא בו מרמז על איוו התימרות להזדהות עם „דור“ כלשהו, לגלמה, או לפחות, להיות לו לפה. אם אמנם כך הוא, כפי המתקבל על הדעת, הרי גם אין קושי רב לזהות את הדור שעמו, ורק עמו, יהיה בעל „צו העיקול“ מבקש הזדהות ובשמו, ורק בשמו, יהיה בא להתנבא. אבל דבר זה הוא, כמובן, במידה רבה, עניינו הפרטי של מר דור.

שני כוכבי-לכת מנהגים, ככל הנראה לעין, את סירת-שירתו של משה דור, במידות שונות של עצמת-אור: א. צ. גרינברג ודוד אבידן — ובצדם תנצנץ, פה-ושם, קרינתו של כוכב שלישי, צנוע יותר, מזהיר פחות

וגם משפיע פחות, הוא אבות ישורון. ניבים, ביטויים ודימויים, או אף שורות שלמות, בתים שלמים, ופעמים גם שירים שלמים, מעידים בבירור על מקורות ההשראה הללו. ואין אנו מציינים זאת מתוך שאנו מתאווים לקחת חלק במשחק המגרה, החביב על מבקרי-שירה הרבה, של „החשדות“ ו„גילוי השפעות“ — משחק שרשעותו עודפת, דרך-כלל, על תועלתו — אלא כדי לנסות להאיר את קטביה התימאטיים, והרגשיים, של שירת משה דור, כגילוייה בקובץ זה שלפנינו.

המשוררים שהזכרנו, על אף ההבדלים המופתיים לגים שביניהם, צד משותף אפייני ביותר יש להם, והוא: העיסוק המודע בשאלות חברתיות-ציבוריות, בין אקטואליות „היסטוריות“. אצל אצ"ג עיסוק זה טובע לעתים בים רוגש-ונרגש של מלים ונקבר תחת תליתלים של תמונות ואצל אבידן הוא מכוסה שכבה עבה של ניהיליזם (אשר לא. ישורון הרי אצלו עיסוק זה „מתערפל“ מחמת האוטוריות שבדרכי ביטוי) — אף על-פי-כן, נראה כי זהו עיסוק המשותף להם לאלה, לפחות מצד הכוונה המודעת. זהו גם עיקר עיסוקו השירי של דור, הנקלע בין שני הצירים האלה, במידה הצופנת בה לרגעים סכנות של ריסק-אברים ואבדן-דרך גמור: בין פאתוס החוון והקיסרוג וה„גזע“ של אצ"ג לבין המיאוס הבעטני, מעונה החמלה-העצמית של אבידן (תוך כדי הימשכות-לרגעים אחר תהיותיו ההיסטוריוסופיות של אבות ישורון).

משה דור, אף הוא כאבידן וכאחרים, בוחל במציאות האנושית-החברתית שסביבו, ואת בחילתו הוא מביע תכופות בביטויים נוראים, להכעיס, שאחזים מהם יודמן לנו עוד לצטט, ואשר נקודת-שיא טיפוסית להם היא זאת, למשל (ע' 64):

... הרמאים, פליטי-החרב הקטנים והדרי וויים / מגלגלים בעיני העגל ההרוג כקוביות ומעמידים פני אוהבים / אל נוכח השבאים / והתקוה מצהיבה את ראותיהם ובלבם הם מפללים / להטיל את מספר המזל וליהפך לאדונים (השורעלים).

באֶכּוּב. בבית השני, למשל, רצונו „לתקוע בשופר האדיר“ — אך, למעשה: „כאן אני עומד בקרן המפלה / ותקליט שחוק אחר תקליט שחוק / על תופי אזני צולע להצריד את שירת ההללויה“. בבית השלישי רצונו „ללגום את יין המזרות / המשורר בעורקי הפלאים“, ושוב מצבו הממשי של בעל־הרצונות הוא ניגודן הגמור, המדכא של משאלות־הלב: „אך כאן את שארית הסיגים אני נותן / בכוחל החלודה העמום / לשיכ־חה עד בוקר / עד כלות הדימדום“.

אחרי שלושה בתים אלה באים שני בתים קטנים, המסכמים, והפעם בלשון ובריתמוס מקראיים־קלאסיים (שעם זאת יש בהם אולי גם הדי־מה לזו המכונה שירה „כנענית“ בספרותנו), את הקרע בין זהות־השיתה — אם בפועל ואם בכוח — לבין מצב טראגי ממשי:

אני הארו בלבנון / אני עוגב־האהבה /
אני העמוד התיכון / אני היכל התק־
וה //

איכה גדנו / איכה קרעו / איכה ערו
שמה / איכה הערו כלימה //

והסיום הוא מסכן ושפלי־ברך ביותר, נוגע־אל־הלב כלשהו, על אף קורט הגיחוך שבו:

הו אלוהים המפרהס והלעני שלי / המר
חיל כלשכינה האבודה לשעות נוספות /
למען קנות את המכונית המשומשה /
שהיא לא לי / אָלִי אָלִי / לא לי.

בשיר אחר בשער זה (ע' 11) חותר משוררנו „לבוא בסוד כוכב שביט / בשיכרון שבו זרעיו עולם אזור יב־ביט“ ומקווה ל„שביט“ ש„יוריק בשמי הדיו“, והוא שיהיה „השאלה“ והוא שיהיה „הפתרון“, „הוא הארץ המוב־טחת“.

בשיר „יערת הדבש“, ששמו קורא, כאמור על השער הראשון כולו, ניתן בידנו מפתח ברור ביותר להבנת קצת מחיפושיו של משה דור. הבה נקרא בו בתים אחדים:

עמוד אחר עמוד / התנ־ך הירוק / של
קדמוני / נפרש ...

האם כנגד הוויה קיבוצית זו, שלפי כל הסימנים היא שנואה עליו ביותר, יעמיד משה דור איזו זהות אחרת — אם כתעודה ואם כדגל־מלחמה — ? מכל־מקום, הזהות, האישית והקיבוצית כאחת, היא כאן ראש־מעייניו, כפי שניכוח לראות, והיעדרה, או היעלמה, ישביעוהו לענה ורוש. עד כדי כך שיכול נוכל לפרש לעצמנו את שלושת שעריו של „צו עיקול“, אחד־לאחד, כשלושה שלבים, או אספקטים, בפרובלמטיקה של „הזהות“.

*

השער הראשון במחברת קרוי „יערת הדבש“, שם מקראי מובהק, שלמראית־עין ראשונה הוא יוצא־דופן, בתכנון כמו גם ברוחו, על הרקע הנתון. בשיר הראשון בשער זה, הראשון בקובץ, „אילו“ (ע' 7), כבר מעמי־דגו המחבר על אי־אלה געועים שיש בו אל „אמונה“ ו„אל“:

אילו היתה בי אמונה יותר
אילו דיברתי עם אלי פנים ...

השיר השני בשער זה, „מרכבת־אש“, אף הוא בעל שם מקראי מובהק, וכך הוא פותח:

רצוני על המוריה לשכב / עם בתולת
השחר ולגשק את שדי הכיסופים הפני־
ניים / והרוח בכסף הזיתים ...

חרף הרצון הזה, הראוי, בלי ספק, לאהדה, הרי בפועל־ממש מתברר כי „כאן אני מסר־סר בממש האביוני / בעבור שווה־פרוטו“, ומגרונו של המשורר מתמלסת אפוא, בצדק, הועקה המרה: „הו אלוהים הפרטי והמתוק שלי / אֵיה מרכבת־האש וסוסי־האש שהוע־דת רק לי“. (ההדגשות כולן שלי — צ. ק.)

שורות אלו של זעקה, המופנית אל „אלוהים הפרטי והמתוק“ שלו, באות בשיר זה כחרוז חוזר, קבוע, הסוגר שלושה בתים רצופים שפתיחתם בהכרזת־רצון מפוצצת והמשכן

* משה דור: צו עיקול; שירים; הוצאת „הדר“, תל־אביב, 1960; 78 עמ'.

ני־התרבותי שאליו מנסה מ. דור להזדקק בשער הראשון של ספרו; כוונתנו, כמובן, לשורות:

שולמית־של־מחר בחדרה מתלבשת,
ואסור להציץ דרך חור־המנעול.

*

השער השני שמו — „הסתעפות“. וכאן אולי ניטיב לעשות אם נפנה מיד אל אותו שיר ששמו נקרא על השער כולו, ויש בו כדי ללמדנו על נימתו העיקרית של השער הזה כולו; הכוונה לשיר „הסתעפות“ (ע' 43).

וזה דבר השיר:

אבי / בקצה לשוני / טועם את נופת
החזנות / ואחר יברך ויבכה על / עלי
התרזות / הנושרים מתון־מתון / על
פי־סת־המים האפורה והרחבה / שערפל
חותל את גדותיה הרחוקות. //

אני / מלוא־פי / נוגס את חלבת
הקליפסו / ואחר אגדף ואצחק על /
עטיפות הנייר / שהרוח מסערת במרו־
צה / על פני שלוליות קטנות / בהן
השמיים כחולים ובתוך השג־יד. //

כאן ניצב משה דור פנים־אל־פנים מול דור, דור אחר, דור של אבות שמוצאם ונוף־גידולם רחוקים משלו וטעמיהם רחוקים מטעמיו. לכאורה עשוי הוא להתגאות על ריחוקו מהם ומבקש היה להתנער מהם התנערות של בוז, כפי שתרמו תחילתו של השיר. משום־מה אין הוא נוקט עמדה פשט־נית כל־כך. עולם האבות הזה אמנם עולם עקור הוא, אך הריהו עולם מיוסד על תכור־נות־אגוש ראשוניות, בעל קלסתר־פנים התוך ומוצק: יש בו ברכה ובכי, יש עמו נופים איתנים, „מתונים“, רחבי־ידיים. אפילו „נופת החזנות“ המלוגג יש בו, סוף־סוף, טעם של הוויה שלמה־לעצמה. כנגדו מגלה הבן פתאום את עמידתו הריקה, את תלישותו, את אפסותו הרחוקת שלו עצמו: חלבה של קליפסו, עטיפת־נייר, שלוליות קטנות שמ־קופלים בהן שמיים קטנים, עולם ששיעורו כקליפת־אגוז, שכל־כולו „בתוך השג־היד“.

רוח מור על מצחי עפעפי שפתי / חר־
לפת בתחנות הגזע החדש / אני מחפש
בתחנות הגזע החדש / את יערת־הדבש
של יהונתן. /
כשאמצאנה / ויפלו הקשקשים מעל עיי־
ני / הבודדים / אשר יתנו את בכורתם
ואת נשמת־אפם / במתיקות ההולדה
הקדושה.

יש כאן, כמדומה, משום נקישת עמדה אישית מפורשת למדי בבעית הגדרתה העצמית של האומה המתהווה, או המתחדשת, בארצנו. מכך אולי נרתע משה דור, „לאחר מעשה“, ולכן הוא טורח להוסיף מיד עוד שני בתים קטנים, הפוגמים בחיטובו האמנותי של השיר ומערפלים את משמעותו הרעיונית:

בסביונים בשום־הבר בעוקציה־העקרב /
הקדמונים / את עמודי התנ"ך הירוק /
זורים ברוח מור //
והם מתעופפים / אל מרחבים עד דימי
דומים. //

בשיר „סיכום“ (20) שוב ענין לנו באבדן־זהות ובאימתו:

השנים יעברו / ... ואנו — מי אותנו
יזכור, מי יזהר? / מי יתאמץ, בעין
מצומצמת, לרדת אל סודות הכתב הנפ־
לה?

ושער „יערת הדבש“, שפמו נתכוון להיות שער אל זהות קיבוצית ואישית מסוימת, ספק־קדמונה ספק־חדשה, מסיים בשיר האמי־ביוראלגטי, „צמיחה“ (21), שבו מוסר המ־שורר חוויה חיה וראשונית עד מאד של תהליך־טבע קמאי, אופטימי־ביסודו וברוף־עמידות („מחר אגבה עד ימת הרקיע / ושמש תזהיר בפארת ראשי... חו־ש־דרתי מכה שרשים חומים“), אלא שהוא חותמו בקריאת־הפצר:

אל תעוררני —

קריאה שבהקשר זה היא מזכירה את האי־סור שבו שם נתן אלתרמן בשעתו, ב„מריבת־קץ“ המפורסמת שלו, סייג לפולמוס הרוח־

שיר זה מסתיים בידיעה המנחמת כי „בין עיים“ עוד יבוא „הבוקר... לבשק את ילדת הלב האסופית“. ורק למרבה הנחמה, כמדומה, יוגד פה כי „בלי שופרות הבוקר יבוא“.

אל תעוררוני...
ואולם, כשאנו מבקשים לקבוע את מקומו הנכון של שיר זה במסגרת חיפושיו של מ. דור, אל לנו להסתפק בכך שנסימך תיבה זו, „בלי שופרות“, הסמך־שלי־סתירה ל„רצור“ ני לתקוע בשופר האדיר, שבו פגשנו ב„מרכבת אש“ (ע' 8). כדאי וכדאי, בהקשר זה, להעניף עין גם בשיר אחר, קודם, הוא השיר „דין“ (29/30), שהוא שיר חלא שופר רות, ולפיכך יש בו להאיר מזווית נוספת את הכמיהה הזאת ל„בוקר שיבוא בלי שופרות“.

וכך קוראים אנו בשיר הזה:

אין נשימת אוויר על השפתיים הנשור
כות. / ומרחוק שופרות צרודים מעפילים
אל הר־השמיים / וטליתות היהודים פרוי
שות על השוחות... //

השופר קורע את עור התוף... / עיני
היהודים הצהובות ניצתות גפרור אחר
גפרור. //

על מה אני מת כאן? על מה אני נתון
את הדין?... / חטמי לא מגובנן — אבל
הם יעטפוני בסדין / כי אֶשלה בלבוש
פנינים מול הירח העיור. //

את לא תעורי לעולם. / חשוך ודומם
אני חוצה את גבול ממלכת השאָר. /
גם השופרות נאלמו. הטליתות ברוח לא
זעות. — הפה לא יידע למלמל את
הניגון. / ורק עיני הצהובות כמו גץ
מהבהבות ותועות.

ה„יהודים“, בעלי ה„שופרות“ למיניהם, נוש־
אי הזהות הקיבוצית הכפויה, מוצבים שוב
כניגוד לצמיהה הראשונית־הגורלית של היי־
שות החדשה בשיר אחר, בן־בלי־שם (38/9):

הם... / — יבכרו את צוהב השלולית... /
הם... פילוסופים של אסימון, / עסקני
השוויון המזויף... / לו יתן להם נזיד

עוד גילוי מפורש להלך־רוחו של שיר זה
שלמעלה נמצא ב„אני לעצמי“ (40):

שכחתי את שמי. תעודת הזהות
אבדה —
הרחובות נמשכים בלי קץ.
לילה שבע, חדל תולדה
את עצמו משקץ.

אלוהים
בברכיים רפות, בגרון מפוקק,
בעיני ציה,
אני לעצמי — גילגולך המקק —
מזייף הוויה.

בכל־זאת נבדל „אני לעצמי“ מן השיר
שהזכרנו לפניו, לפי שהוא מסיים בתפילת־
תקוה אל האלוהים, שברגע הקריטי, כאשר
„לפתע פנס הלב יכבה“, יואיל הוא, היושב
בסתרי־עליון, ו„מוקד לי חדש תלבה“...
ב„באין שופרות“ (41/2) מנסה משה דור
לקוף קומה מעט יותר בהתמודדות הנפשית
הזאת עם המציאות האנושית הקונקרטית
אשר סביבו ועם בעיית־הבעיות של הזהות.
אם אמנם „רק האני השיפור מתנווד, לופת
את כוסו“, הנה, בכל־זאת: „לא הספרים
הקדושים לנו יחושו לעזור / ופרהיניחומים
לא יניחו על טבלת האמונה הריקה. אין
צורך... / כושלים, אך על רגלינו“. ואם
גם „לילה לראשינו הילה“, בכל־זאת „עין
בעין נביט: לא אבות, לא אחים. אנחנו
קוראים... איש אל רעהו צמרמרים וכך
אחד לעצמו ספינה ודגל“ — ובתוך כל זאת
מתהבהבת אפילו אמונה מחזקת, נוסכת
תעצומות, אותה אמונה, ויטמאנית כלשהי,
בתהליך ביולוגי־היסטורי ובייחודו, כניגוד
גמור ל„לילה שבע, הדל תולדה“ שבו נתי־
קלנו זה־מקרוב, ברחובות ההם „גמשכים
בלי קץ“. לא כי —

בעורקינו התולדה כמו שמש מתפוצצת, /
חותרת לפרוץ, לזרום בערוצים לא נתי־
פרו עד הנה. / כל הנשים החמות לא
תשבענה את רעב היצר / לחקוק כתב
חדש על לוחות האבן.

וות(4)”, המעיד על עצמו, בקצרה, שזיהויו אינו תואם את זהותו, נודר כי ... לא, עיור לעקשותי, להפצרים חירש / יחיד כיד־בזלת אעמוד.

אבל בשיר „הגעועים חמים” (46/7) מוצאים אנו ואריאציה שונה עד מאד על אותו נושא המיתחש „בינו” ל„בינם”:

כמה זמן מתקיימים על רגעי הלוואה־עד־שירחיב? / צריך לפרוע לפלוגת־האש, לזנהיג, לחזון השריר, לצווי־המתים. //
ובכן... עד שהצעדים יקרבו, עד שיקיי־שו בבלת, פותחים רדיו ודוהרים בעולם ככה, סתם, [ההדגשה במקור — צ.ק.] / ... ושטים בים הכפיר, הו שטים... וכבר לא איכפת... //

חותם האמת האישית הזאת, שהיא אולי ה„אמיתית” בכל אמיתותיו של המשורר, טבוע אל־נכון בשיר „פורטרט” (34/5):

בין קלסטרס בלולים, / הוא מבקש (מע־שה מוכני), זהות מחוסנת מן הס־קפ. //...

בשען על גזע מתולם, / מחתין / בעוד האחוריות החברתית / בתוף הגשם הר־חב / מכה קצוב־קצוב / ושפתותיו מבר־קעות צמא. //

אחר / שעון־היד מורה פתאום בווד־אות / את הדקה שבה חזית המסכות / יצליף בבת־אחת / על העיניים, נוא־שות, / על מיתריו, חדל־יהקול, / על גולגלתו הלפזתה בשרשי סתירה פרטית.

כאן לפנינו, אפוא, כמו על כף־היד, גם סלידה מן „הקלסטרס הבלולים” שסביב, גם ביקוש „זהות” עצמאית, נבדלת, ודאית; אבל זהו ביקוש הנעשה „מעשה מוכני”, שהמבקש עצמו לא הוא ה„אשם” בו דווקא, ביקוש שפוחו וחולשתו, סברו ואכזבתו, ב„אוטומטיות” הזאת שלו; וכאן לפנינו גם „האחריות החברתית”, הלופתת את גיבורנו בשרשי „סתירה פרטית”; וכאן גם התקוה,

השעועים המהביל: / מה להם תבונת־החך הטועם... / זה, שעשבו מחשבתו הירוק והגבוה צימח באין מבחין... / הפורס את השמש למאכלו ולילו מאיר מעצמו ואל עצמו יעפיל / ישטה מעדת המיבבים־להנאתם עד באה עת.

אבל, עינינו הרואות, העימות האכזרי הזה בין שתי הוויות מתלווה, כבהודמנויות קוד־מות, תאמיי־מוטיבים של ביטחה „דטרמיניס־טית” בצמיחה־העצמית תוך כדי פיסורו של ה„סובייקט” — פיסור שהוא כמעט פועל־יוצא מאותה ביטחה — מכל התמודדות אקטואלית עם הקיים.

וואת, ביתר הבלטה, בהמשך השיר:

הוא הלוחש על שנאתו שפריה המסתורי והניחח / גומל בחשאי ושרשיה יונקים מקרקע לא־נחקרת / יצפה לעתיד־להת־רחש־ולא־קרוב / ויאזור מתני הגבורה השקטה... / אט־אט, בשקידת המים המ־כרסמים חרש, / יבולע למוסדי ארץ ולשקיפת הרוב.

ובינתיים — בינתיים יהיו „הם” שמים בתוהו בטחונם, משלים עצמם לשווא בחוסר־מעמדם, עד שבמפתיע מאד יקרה משהו, משהו שיהיה תכלית „הגמילה החשאית”, שילומת „הגבורה השקטה” ושכר הציפיה חדלת־המ־עש:

הנבחרים יזומנו לילה והירח כתום והם / לקראת ההתגלות... / והנה מפלת המג־דלים באזניהם מידללת אהבה / ותחת כיפת הפוכב התהומית הם שומעים את קני העשב עולים וחגים.

„הם” ממלאים תפקיד פעיל גם ב„בזלת” (36/7): כאן הם „אמרכלים... אזורי גבור־רה”, המבקשים „להביאני במנין המקודש ואין מכלים”. אבל משוררנו, המעיד על עצמו שהוא „עייף למלאמות הרוח והגוף / ... להן נכתבת בשגגה”, שהוא „אסיר לשון החוויות המורעות והעילגה” הנעו־נד תמיד בתוגה, נגוף, „בימי הצהובים של עס־המ־

... המורשה מגיירה העטיפה גשמת, ... /

אל תעלת הרחוב. //
 וריח העלים הלח היה פתאום סחרחר מעי
 תידות. //

שער שלישי ואחרון זה, שבו אנו עומדים
 עתה, קרוי, כנכור, "סיכת בטחון". משל
 כאילו, מצד אחד, הוא שער של בטחון, הבא
 לסתום את שגפּרץ בקודמיו, לפרוץ את
 הפרוט, ומצד שני הרי בטחון זה כל־כולו
 מדוח־שווא, בטחון התלוי־על־בלימה, האחוז
 בסיכה. מטבע־לשון זה, שמעיקרו הוא אומר
 יומיום וחולין, כמו ישמש גם מבע לביטולי
 העצמי, ולא עוד אלא שהוא כמקדים ומלעיג
 מראש על צילצול מטבעות חגיגיים יותר,
 שאותו אולי נדמה לשמוע מתוך השורות
 הבאות — או מביניהן, ושוב, הרי זה, כבי
 כול, בחינת ביטול־התחייבות־מראש, מין
 אמירת "כל גורל" ערמונית־צדקנית על אם
 דרכים — או באחריתן של אלו.

כי אכן פה־יש מורה דור, בשער־ספרו
 השלישי, כעין דרך פתרונים לקושיות, שלו
 ושל דורו, מורה על תשובות אפשריות בפור
 על־ממש. אבל, מטעמים שוודאי יובנו לנו
 תוך כדי מקרא בפתובים, אפילו אתם אין
 הוא חפץ להזדהות עד־גמירה.

לפתע, מצטיירת לפנינו פה אפשרות של
 גאולה שבתחום השגנו הממשי — גאולה
 ל"זהות" ולכל העשוי להתקפל במשמעה —
 לא בזכות תהליכים קוסמיים־אוביקטיביים או
 בזכותו של דטרמיניזם ביו־היסטורי אלא
 בזכותו של גיבור, של אישיות כריזמאטית,
 או משיחית, של מנהיג, העתיד, או עשוי,
 לגלם בו אותם כוחות־גורל על־אישיים ונחר־
 צים.

סימן ראשון לכך, בשיר הפותח שער זה,
 "עיט" (51/2):

כשיכה העיט בכנפיו — / יפוצו העור־
 בים לעברים. / מתי יפרוץ מאזיקי חור־
 פיו / ואור יזרח באישוני עיורים? //
 דימוי נושן — אך קסם יהלך. — בשאון
 השוק של חופש הבחירה / הוא לבדו
 ניצב בזרם החולף, / בוער ולא אוכל
 בתבערה. //

הכמיהה ל"ודאות" חיצונית כלשהי, למין
 "דטרמיניזם היסטורי", או ביו־לוגי, שבכוח־
 איתנים של גזר בלי־ישוב יקוב, כדין, את
 כל הררי לבטיו שלו, של דור, או, אם תרצו,
 של הדור — יתרץ להם את קושיותיהם
 ובעיותיהם, יחלצם, אחת־ועד, מסבך סתיר־
 תיהם ופחדיהם, יעמידם סוף־סוף הכן, אחת־
 ועד, על רגלי זהותם שלהם.

*

בשערו השלישי של הספר, "סיכת בטחון",
 בשיר "עייפנו מלשאול" (53/4), חוזרת ומת־
 נסרת אותה בעית הזהות, וזאת הפעם בנור
 סח די־ודברים ממש בין "אנחנו" ו"הם",
 מלווה רמזי ניתוח מדיני של המציאות
 הישראלית:

עייפנו מלשאול, עייפנו לצווים ... /
 דור סולד אנחנו, קרו־עיעין // ...

אתם קמים עלינו באיזמלים לנתח. רבו־
 תינו, / מה תנתחו? אילו רק מצאנו
 מי אנו ומה כוחנו, כי אז כל עצמותינו /
 ידשיאו לשמש ... / נתפח אושר בראש
 חוצות, לא נבוש, על מציאותינו ... //

אבל לא נבין. ובחזה כמו סוללה גשפ־
 כת / על אבא־סבא והלשון העילגת. /
 ובן־יהוד זר ושונא ... //

נפלים אנו במלוא־ארץ, דבריימינו —
 לא ימינו דוברים ... //

התפה התשובה כלילנו? התשובה לה
 יבשנו מהחזיל ... / השכל — אכזב,
 המסתורין — בדיה ... / לא נדע נפ־
 שנו ... //

ולאותו ענין יוסב גם עימותה של המציאות
 הישראלית עם ה"מורשה", היהודית, בלי צל
 ספק, כמובן וכמסתבר ("מורשה", 55/6):

גלגל השמש החוויר ... / עייף משאת
 את צרור המורשה. //
 מתחת לאספלט, / בלב עורקי האדמה
 הנסתרים, / הלמו הפטישים: / דבר
 מוזר חושל ואין לו תו־הכר / ומן הל־
 שונות נבצר לרדת לשרשו. //

בענגים! / שחר מפציע מבעד לחגווי
הכזב.

והוא מסיים בשורות פאתיות־מתלהמות,
שלא בכל יום זוכים אנו לשמוע כמותן:

על כתף מי השרביט האדום יוטל?
על ראש מי יזלוג מטר הזהב?
מי במלכות יתקדש ויתגדל?

„הגבר החזק“, שאליו תעלה רינתו של דור,
אינו, כמובן, אלא גילגול מוחשי־מאונש של
„העיט“, ועליו יסוב גם הדימוי „וכנפי העוף
ישיקו כהמות ים“, הבא בסיומו של שיר
אחר „ספינת מפרש“, ע' 61. אחד מ„ארבעה
שירים לאני העיקש“, כניגוד דראסטי
ל„מזכיר המפלגה“ המשוקץ — אשר „יאחו /
בשאת בעט הכדורי ויחתום סלסולית“;
ולמלוא שיעור־קומתו מגיע „הגבר החזק“
באישיותו של „האיש הנזעם“ — גילום־דמות
מפתיע כלשהו של הלכירוח שנוהגים לת-
לותם ב„צעירים זועמים“, שמשה דור משים
עצמו לפעמים, בהודמנויות אחרות, אחד
מדובריהם ופרשניהם במהדורתם הישראלית.
זוהי הדמות שאליה הוא פונה, בתכלית
הפאתוס, ב„השבעה“ (69/70):

עוד בטרם אל רקת השאלות / יימחץ
חלקי־האבן הראשון של פתרונות; / ...
גענועינו הסתומים כבר לחשו כיס: /
בואה, בואה, האיש הנזעם. //

נשכה את לענת הנסיון, את מר האכז-
זבה, / ... נתאזר חלומות חדשים, נביט
והנה... / ... נמחו השוקים והזנות /
ורק מרחבים נפלאים נקרעו כהמוין
ים — / בואה, בואה, האיש הנזעם. //

אך לא ההסגר הישן, לא מלונת הכל-
בים, / שמצהינה בה יתגודדו גמדי האר-
מנות / דוברי אלה לשונות הנביחה
העלובית. / ... בואה בואה, האיש
הנזעם. //

ייעקר הלב הנבעת מכלובו, יירמס, /
והלא הוא לבנו ... לא נרחם! ניותר
בלעדיו! / נפרוק את מוסרות הגזע שאת
אביבנו חזמס / ונלך אחר המשיח ולו
כזב יכו הדיו, / כי שמענו, דרך כוכב

... זה עומק המפס, צונן, חכם ושב, /
כי יישלף — איה גזירת הרוב? //

כשיכה העיט בנפיו — / אהבתי את
מבע הבעתה / ... עכשיו / נסתר, אך
ניצנצו ודאי. //

מלכי שבשביה ואלופי הער, / ... דמי
רק לו זוהר. //

ועתה נצעד עם המשורר עוד צעד אחד,
בשיר אשר לשמו צילצול פסקני, קורא־אל-
מעש, לכאורה — הוא השיר „הגיעה עת“
(57/8):

הגיעה עת למחוק את הציורים השגור-
רים. /... לקרוא דרור לצפרים הנוראות,
תושבות החשכה — / כורח הוא, חי
אלוהים, לא ברירה ושיקול ...

אין זו עתו של משה דור דווקא; הוא עצמו
חש לפרוק מעליו כל „אחריות“:

„אני — מי אני להטיף?“

תנוח דעתנו: לא למר דור צילצלו הפעי-
מונים; הוא עצמו „ירא מפניו בראי“, ואין
לחשוש שיקום בעצמו, בפועל ממש, „למחוק
ציורים“ ו„לקרוא דרור“ לצפרי־בלהה. אף-
על־פיכך, חלומות יש ויש לו בנדון —
ושמא יש גם סבר ותוחלת לאימותם בידי
אחרים ובכוחם?

כל התורות ונבלות מול נבואות הגזע
העזות, / אבל לחזיונות לא קמו מבי
נים... //

אי הגבר החזק אשר על המתים יבור-
ס, / יבקע את הסלע ויאמת את החר-
לס? / ... אליו הנפש כלה באימת
ציפיה... //

ולאחר שקודם־לכן הזכיר, בשירו זה, „חכר
מים“ שצצים ו„בידיהם מגילות גנוזות, / או
מסיעים אריחי הרצפה וחושפים מטמונים“,
הוא מתאזר און ומטיח, בעיי־ררוחו:

למה לנו לוחות וגווילים? למה זכות-
הבחירה? / דיינו בשורת הנהנתנים
הקטנים. / .. נפרוק את המשא ונעפוי

גם געגעווען להתחדשות-ערכים תחת חופתו של משטר-מנהיגות-ועילית רודני-„משיחי“, המצוין בסמיני-הכר פאשיסטיים מפורשים (וסוף-סוף, הרי זה פירושה הפשוט והברור של אותם שירים שמשמעותם היא הקונקרט-טית ביותר בקובץ זה), אין לומר כלל שהם פורקן יחיד, או קרוב, להרגשה כללית למדי של אי-נחת, אבדן-דרך, חוסר-פרצוף וטיש-טוש הזהות האישית והקיבוצית כאחת — הרגשה שהיא עצמה הריהי תופעה טבעית ומובנת בשלבי ההתעצמות והמטאמורפוזת שבהם עומדת החברה הישראלית. אם יש משמעות ציבורית מדאיגה באמת לצד רור הלכיה-רוח הסותרים והנבוכים שנתקפלו בו ב„צו העיקול“ הריהי מתבטאת, יותר מכל, באפשרות הקרובה, המסתמנת מכאן, ולו גם בעקיפים, שדווקא ה„בונצים“, „מז-כירי המפלגה“ המבוזים, הם שישפילו להס-תייע בהלכיה-רוח מסוג זה; באפשרות קיבור עם והתמדתם של מצבי ה„בינתיים“ וה„עד ש...“; באפשרות ניצולם של געגועים טוטי-ליטאריים — דווקא על-ידי „הכבשים בעורות הלבאי“.

צ. ק.

ה ק ו ל מ ב ע ד ל ע נ פ

איש מאתנו לא עמד על ערש-לידתו, איש מאתנו לא שיחק אתו בגוילים. איש מאתנו לא ראה בכניסתו ובצמיחתו, איש מאתנו לא הספיק להצר את צעדי, ופתאום הוא כאן. וכולנו יודעים-ועדים: מ ש ו ר ר ! הוא בא, גרפס, וניצח. הכל ממלאים פיהם תהילתו, באחד הגילויים הנדירים של יחס-כבוד-והשתאות לכשרון חדש. מעניין מעט לבדוק איך בא הדבר ונהיה. אולי כך הוא דווקא מפני שלא הפרגונו תחילה משום מקום. אולי כך הוא דווקא מפני שאף-על-פי שהוא מדבר א ל י נ ו וכו' תב בלשונו של נ ו אין בו סימנים מובה-קים של שום מקום: לא של „ישיבה“ ולא של תנועת-נוער, לא של מחתרת ולא של פלמ"ח, לא של קיבוץ ולא של שכונה, ואפילו לא של כרכי-עולם ולא של הרי-חושך. ומפני שאין הוא „נוקט עמדה“ ואין

מפאתי ים: — בואה, בואה, האיש הנועם. //

וסימונו בקריאה הנלהבת:

נ ה ג ו נ ל כ ה , ה א י ש ה נ ז ע ם !

אין ספק, יש מקום להקשות אם לא הקדשנו מאמץ מרובה מדי לניתוח סעיפיו של „צו העיקול“ הזה, אם לא הרחבנו את הדיבור על שירי משה דנר למעלה מכל יחס למשקל-לם השירי. אבל, כפי שהקדמנו ואמרנו, רוי-אים אנו במחברת הזאת מסמך שמשמעותו ציבורית בעיקרה, וברור לנו שלכך, למשמ-עות הזאת, גם מכון משה דור את דעתו, לפחות בחלקה.

גם מצד זה, כמובן, אין „צו עיקול“ עדות חשובה ביותר מצד משקלה האינטלקטואלי או הרעיוני הסגולי, אבל עדותו חשובה בחינת שבשבת, סייסמוגרף וסימפטום. היא מרמזת על כמה וכמה אפשרויות רוחניות — ואפילו פוליטיות — הגלומות בעצם הוויתם של החברה הישראלית בכללותה ושל הנוער העברי בפרט; על מספר תשובות, בין נתור-נות ובין פוטנציאליות, הנובעות, באורח-הג-יוני יותר או פחות, מן „הסתירות הפרטיות“ של מ. דור, שלאמיתו של דבר אינן „פר-טיות“ כל-כך, שבעצם הן נחלת-מכאובים של דור שלם...

משוררנו אין כוח בו להניף דגל, להזדהות עם אמת חברתית-רוחנית כלשהי, גם אין הוא מורה באורח עקיב וחד-משמעי על שרשי המצוקות הנפשיות שלו ושל דורו. למעשה, יש וידמה אפילו לקורא כי נוח לו בהתמדתן של סתירותיו ה„פרטיות“, בעמידה של הסתייגות, „שואטת“ אך בלתי-מחייבת, כלפי המציאות — או אף בתוכה. כלשונו-הוא, בשיר האחרון במחברת, „אף אם יתמה-מה“ (77/8):

ועד תישמע עטת הצבי,
... אני מניח את רימי כהגף תריס,
ועובד לכבש בעור הלבאי.